

*К. Я. Петрова, канд. екон. наук,
нач. кафедри Нац. ун-ту внутр. справ*

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Форми та методи державного регулювання ринку різноманітні. В національному масштабі формується специфічний механізм впливу на економіку через систему взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих прямих та непрямих підойм – індикативного планування та програмування, фіскальної та монетарної політики, управління конкуренцією, регулювання зовнішньоекономічних зв'язків. Застосування окремих форм державного регулювання, а також методи їх реалізації в господарській практиці визначаються цілями соціально-економічного розвитку, національними особливостями та мають враховувати світовий досвід розвинених ринкових країн.

Несхожість традицій, психології, практики ведення бізнесу, економічних пріоритетів обумовлюють різноманітність моделей державного регулювання, а часом їх вибір диктується зовнішніми обставинами. Зокрема, в Україні політична і економічна ситуація зумовили здійснення реформування економіки за програмою, яка розроблена фахівцями Міжнародного валютного фонду, Світового банку та інших міжнародних фінансових установ, що надають країні фінансову допомогу. Названа програма містить у собі ряд заходів, мета яких – створити вільний ринок і досягти макроекономічної стабільності. Серед них:

- лібералізація цін, що сприяє зрівноважуванню попиту і пропозиції, а також перерозподілу ресурсів у найбільш ефективні галузі економіки;

- обмеження росту заробітної плати і прибутків, як умова недопущення розкручування інфляційної спіралі;

- різке скорочення бюджетних витрат, у тому числі дотацій і субсидій;

- обмеження сукупного попиту за рахунок зменшення бюджетного фінансування і підвищення податків;

- жорсткість умов надання кредитів, контроль за обсягом грошової маси, що перебуває в обігу;

- забезпечення високого ступеня відкритості національної економіки за допомогою лібералізації торгівлі;

- проведення прискореної приватизації.

Здійснюватися перераховані заходи повинні одночасно і у взаємозв'язку, причому в максимально короткій термін.

Аналіз реальної ситуації в постсоціалістичній економіці показує наявність економічних причин неспроможності політики беззастережного додержання рекомендацій міжнародних організацій. По-перше, вони розроблялися для слаборозвинених країн. Україна ж являє собою сформоване індустріальне суспільство. По-друге, дані рекомендації передбачають наявність традицій ринкових відносин. В Україні ж йде процес їх формування.

Однією з рис економіки перехідного періоду є її двоїстий характер: співіснування економічних і організаційних форм, властивих адміністративно-командній системі, і елементів ринкового середовища. Даною обставиною пояснюється те, що ринкові, по своїй суті, заходи в умовах квазіринкових відносин (а саме такими вони є в перехідній економіці) втілюються в перекручених формах і мають непередбачені наслідки.

Так, проведення цінової лібералізації в рамках високомонopolізованої господарської структури призвело до багатократного підвищення цін. Обмеження заробітної плати різко скоротило попит, порушився баланс споживання, що негативним чином позначилося на становищі товаровиробників і обсягах продукції, що випускається. Ліквідація дотацій, субсидій населенню і підприємствам (без проведення компенсаційних заходів) збільшили спад виробництва та натуралізацію господарських зв'язків. Підвищення податків обумовило різку «тінізацію» економіки. Прискорена інтеграція у світове господарство витіснила з внутрішнього ринку вітчизняного виробника, продукція якого виявилася здебільшого неконкурентоспроможною. Звуження грошової маси не сприяло усуненню структурних диспропорцій, а обернулося ростом неплатежів і посиленням фінансової кризи.

Більшість підприємств мало задіяні в грошовому обігу. Проблема жорстких монетарних обмежень вирішується господарюючими суб'єктами, але методами, які властиві адміністративній системі: зростає кількість бартерних операцій, взаємозаліків, неплатежів. Фактично в економіці зберігається можливість ігнорування ринкових (зокрема грошових) обмежень. Відповідно на нестачу грошей для купівлі сировини, матеріалів, відновлення устаткування і сплату заробітної плати стає зростання кількості взаємних неплатежів. На початок 2000 р. кредиторська заборгованість складала біля 223 млрд. грн., що перевищує розмір ВВП у номінальному численні в 1,9 разів, а дебіторська – 172 млрд. грн. [3, 8]. Ще одним шляхом відходу від монетарного тиску є збільшення обсягів неопосередкованих грошима угод. Бартерні операції охоплюють майже 35% продукції [1, 7]. Не відбувається ліквідації нерентабельних виробництв.

Отже, можна зробити висновок, що підприємства в умовах перехідної економіки не реагують на зміни ситуації на грошовому ринку в тій мірі, щоб реально викликали перебудову структури виробництва. Тому неможливо здолати існуючі диспропорції за допомогою регулювання параметрів тільки в монетарній сфері.

Роль держави полягає в наданні структурним процесам керованого характеру. Стратегічною метою її діяльності повинна стати побудова конкурентоздатного комплексу, адаптованого до ринкових реформ, здатного задовольнити значну частину потреб економіки України і брати активну участь у світогосподарських зв'язках на взаємовигідних умовах. Цьому покликана служити активізація ролі держави в обґрунтуванні цілей і характеру структурної перебудови економіки. Відсутність системності і плановості в регулюванні структуроутворюючих процесів веде до формування в Україні економіки напівколоніального типу. Саме такими будуть наслідки пристосування економічної структури країни до потреб західних країн, що потребу-

ють тільки дешевих ресурсів. Держава покликана, з одного боку, уберегти від руйнування перспективні виробництва і створити умови для їх росту. З іншого, – полегшити вивільнення капіталу і праці з застарілих галузей.

Проведення масової приватизації не призвело до появи ефективного власника, зацікавленого у розвитку виробництва на основі його структурної перебудови. Власники приватизаційних паперів проводять політику «вине-сення» прибутку з господарського обігу акціонерного товариства.

Члени трудового колективу підприємства постають у двох іпостасях: як працівники і як співвласники. Об'єктивно перша якість є домінуючою і акціонери розглядають свої акції не з позицій нагромадження, а з позицій поточного споживання. Вони зацікавлені в максимізації виплат заробітної плати.

Власники приватизаційних майнових сертифікатів прагнуть до збільшення виплат дивідендів, оскільки акціонерна власність виступає для них лише як джерело збільшення власних прибутків, а не як форма нагромадження капіталу. Дії цих акціонерів не спрямовані на розширення і модернізацію виробництва. Одним правовим актом, безумовно, можна перетворити їх у чисто «паперових» власників, але ніякого економічного ефекту подібний захід не дає. Саме по собі це не призводить до підвищення мотивації праці робітників, зміни колишніх звичок і стереотипів поведінки, не впливає на їхнє бажання брати участь у прийнятті рішень.

Як показала практика проведення сертифікатного етапу приватизації в нашій країні, проблема підвищення результативності функціонування підприємств не була вирішена. Змінивши форму власності юридично, в економічному плані вони залишаються колишніми, але вже без бюджетної підтримки, більш того, підприємства опинилися у жорстких умовах податкової і кредитно-фінансової політики. Таким чином, саме по собі прагнення забезпечити панування приватної власності при несприятливій макроекономічній ситуації потребує активного корегування цих процесів з боку держави.

Проведений вище аналіз говорить про необхідність пошуку оптимальних шляхів реформування господарської системи. Це передбачає дослідження всіх аспектів, що можуть вплинути на хід процесів ринкової трансформації. В перехідних станах суспільства велике значення мають соціокультурні чинники (звички, забобони, етнічні стереотипи). Економічна наука завжди повинна це враховувати, беручи до уваги, що дані характеристики можуть мати вирішальне значення у формуванні конкретних господарських систем. Тому будь-яка спроба вибрати універсальну модель економічного розвитку неминуче веде до невдачі.

У своєму виступі на Всеукраїнській нараді економістів Л.Д. Кучма зазначив, що: «Світовий досвід красномовно свідчить: жодна країна, що досягла успіхів у створенні власної держави, не сходила на шлях копіювання чужого досвіду, зокрема, у вирішенні невідкладних економічних питань. Що стосується країн, із якими пов'язується так зване «економічне чудо» (Японія, Німеччина), нових індустріальних держав, то кожна з них у своєму розвитку максимально спиралася не тільки на власну економічну специфіку, а і на історичні традиції, генетичні корені, національну ідентичність і культуру своїх народів». [2, с. 6].

Україні притаманні такі риси, як значна роль державного начала, нерозвиненість приватної власності, громадянського суспільства, пануюче значення вертикальних зв'язків. Названі особливості сформувалися у попередні часи розвитку. Вони накладають відбиток на зміст перехідних процесів, а також підкреслюють недоцільність використання в Україні моделей ринкової трансформації, розроблених тільки на базі досвіду західної економіки, без врахування відзначеної специфіки.

Перехідний процес, що відбувається в Україні з 1991 р. супроводжується невинуватим послабленням втручання держави в господарське життя. У період же становлення нової економічної системи немає об'єктивних передумов використання механізмів ринкової самоорганізації, тому що відсутня сформована система інститутів, здатних взяти на себе виконання частини функцій по регулюванню соціально-економічних процесів.

Таким чином, найбільш гостро потреба в державному регулюванні відчувається саме в перехідні періоди. В умовах стабільного функціонування господарської системи роль регулятора, в основному, виконує ринок. На етапі ж переходу до нового стану економіки значно зростає роль держави в регулюванні макроекономічних процесів. При цьому збільшуються вимоги до компетентності кадрів державного апарату управління. У теперішній же час представники влади часто схильні задовольняти власні інтереси на шкоду загальнонаціональним. Іншими словами, простежується тенденція до придбання особистого добробуту за рахунок невизначеності, що виникає в умовах ринкової трансформації. Тому екстенсивне розширення державного втручання не може підвищити ефективність управління економікою. Важливо забезпечити якісні зміни в самій державі, необхідні для придбання політичною елітою творчого потенціалу. Одним з основних напрямків досягнення названої мети є дерегулювання господарської діяльності, під яким розуміється сукупність заходів, спрямованих на обмеження втручання держави в механізм суспільного репродукціонування і зменшення адміністративно-правового регулювання економічних відносин. Перегляду й обмеженню необхідно піддати комплекс заходів державного регулювання на мікрорівні. Складовими елементами дерегулювання економіки, на наш погляд, є: регулятивна реформа, яка має звести державне втручання в процеси функціонування суб'єктів господарювання до рівня мінімальної достатності; адміністративна реформа – забезпечити побудову оптимальної структури державного управління.

Отже, модель державного регулювання трансформаційної економіки повинна поєднувати елементи ринкового саморегулювання (переважно на мікроекономічному рівні) з достатньо жорстким державним регулюванням макроекономічних пропорцій. Ми вважаємо, що реалізація саме такої концепції дасть можливість забезпечити вихід України з економічної кризи, досягти довгострокового економічного зростання.

Список літератури: 1. Архангельский Ю. Бартер: причины існування та пропозиції щодо його скорочення // Урядовий кур'єр. 2000. № 30. 2. Економіка України та шляхи її подальшого реформування /Матеріали Всеукраїнської наради економістів, 14-

Надійшла до редколегії 27.03.2001

*Р.Б. Шишка, канд. юрид. наук, доц.,
нач. каф. Нац. ун-ту внутр. справ*

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ТВОРЧИСТЬ

В останній період загострилася проблема суб'єкта творчості. Це пов'язано із многогранністю проявів творчості та можливістю бути творцем навіть тоді, коли творець не має усіх юридичних якостей, що визнаються за суб'єктом права. Творчість проявляється як у створенні нових охороноспроможних результатів творчої діяльності, так і в особливій здатності доведення їх до зацікавлених осіб. Так, публіка може познайомитися із багатьма видами об'єктів авторського права лише завдячуючи артистам-виконавцям. Якщо раніше останні могли повністю контролювати своє виконання та використання їх дітища з комерційною метою, бо без нього воно нічого не значило, то з появою і удосконаленням засобів тиражування став реальністю гіркий вислів: «Исполнитель, играющий для записи, играет на собственных похоронах» [1].

Іншими словами, результат творчої діяльності та спосіб його доведення відділилися від свого творця, а їх носій став товаром, який має автономію від володільця виключного права. Тому й контроль над виробництвом й розповсюдженням CD-дисків і інтелектуальним продуктом став вельми актуальним в економічному та правовому аспектах. Наприклад, в Україні легально діє, а точніше вже ледь-ледь животіє 5 підприємств з їх виробництва. Для того щоб їх усунути з ринку таку продукцію, розгорнута шалена і спрямована кампанія звинувачення України в сприянні контрафактним порушенням. За оцінками західних експертів 80 відсотків CD-дисків на ринку України не ліцензовані. Отже, володільці прав інтелектуальної власності не отримують нічого. Заходи щодо виявлення та знищення таких носіїв є мало-ефективними.

В той же час, майнові права авторів та інших володільців на сьогодні легко обходяться через розповсюдження інтелектуального продукту мережою Internet. З її сайтів його можна «викачати» і використовувати для особистого та іншого використання. При цьому правовий механізм контролю за використанням інтелектуального продукту (з особистою чи комерційною метою) майже відсутній, як і відсутні критерії виявлення. Наприклад, викачана із сайта музика використовується в кафе для супроводу розважальної програм.

«Золоті диски» чи просто популярні записи хітів стали вельми популярним товаром, який має власне існування і здатен конкурувати із самим виконавцем. Тим більше, що виконання «живцем», як правило, уступає в якості доведеним електронними засобами сурогатним людсько-електронним варіантам. Значить появилась й можливість безконтрольного використання